

FILEP TAMÁS GUSZTÁV

EGY SZAKSZERELMES A BORVIDÉKRŐL

CSÁVOSSY GYÖRGYRŐL, KÉT KÖNYVE ÜRÜGYÉN

Kockázatos dolog többfélehez érteni, több területen szakembernek lenni – Csávossy György népszerű volt, de nem kizárt, hogy sokan inkább borásznak tekintették, mint költőnek vagy drámaírónak. A halála utáni megemlékezésekben is mintha nagyobb súllyal esne a latba borszakértői, szőlő- és borfajtateremtő vagy „borosgazda” mivolta, mint írói életműve. Annak idején a szép emlékű *Utunk Évkönyve* egy-egy kötetében erdélyi költők emlékeztek meg arról, hogy a többiek – pályatársaik – hogyan hagyták magukat elvarázsoltatni a csombordi komplexumban Csávossy szakértelmétől és boraitól.¹ Maga Csávossy az 1974-es évkönyvben értekezett Csombordról mint „Szellemi szülőföld”-ről,² a Mezőgazdasági Líceumról s a tangazdaságról, a csombordi nevelésről és szellemről, tanítványairól – s később is fölidézte az erdélyi magyar írók ott megismert borivási szokásait.³ Ez utóbbi írásában találunk rá a „szakszerelmes” terminusra – ilyen is van, nemcsak szakbarbár, mondja –, s a finom megfigyelésre: „ha az emberből sugárzó spirituszra a borban lévő kezdetben még serkentőleg hat, egy bizonyos fogyasztási határon túl a kettő ellentétes viszonyról árulkodik. A kritikus fordulópontot igen nehéz előre meghatározni. A krónikás csupán a végeredményt rögzítheti”.⁴ A bor – kultúra. Ő maga annyira szerette és tisztelte, hogy minden cseppjét kiélvezte és értékelt. Sosem képzelte magát borközi állapotban például partizánnak, szemben egy-egy íróvendégével.

Kétségtelen, hogy már indulásakor kissé kilógott a sorból. Első felnőtteknek szóló verseskötete – *Fütyörészve* (1962) – megjelenési ideje alapján a *Forrás* első nemzedékéhez – Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella költőcsoportjához – tartozna, csakhogy egy évtizeddel idősebb volt a generáció hangadóinál. Ennél is fontosabb, hogy e csoportba poétikai eszközeit tekintve sem sorolható be. A formával való kísérletezés helyett ő (első megjelent verseit leszámítva) kész formakultúrával érkezett az irodalomba – ezt

¹ Csombord jelentőségéhez: *Volt egyszer egy iskola. Csombordi Emlékkönyv 1935–1995*, összeáll. FÜLÖP István, szerk. CSÁVOSSY György – CSEKE Péter, Corvin Kiadó, Déva, [1996].

² CSÁVOSSY György: Szellemi szülőföld, *Utunk Évkönyv* 1974, 152–157. p.

³ CSÁVOSSY György: Anakreoni adomák, *Utunk évkönyv* 1985, 83–90. p.

⁴ *Uo.*, 83. p.

nem a piaristáknál töltött gimnáziumi évekből hozta: huszonnyolc évesen érezte szükségét annak, hogy megtanulja a poétikát –, mintha egy sajátos, nem mindenki által korszerűnek tekintett klasszicizmus szószólójaként; nem lehet véletlen, hogy Forrás-kötetének recenziálását *poeta doctus*okra bízta a szerkesztők. A könyvről az *Utunkban* Kiss Jenő, az *Igaz Szóban* Székely János írt kritikát. Székelyé a lényegretapintóbb – kicsit sokallotta a kötet tájélményeit és vadástörténeteit, s arra kérte a költőt, hogy múzsáját „engedje be olykor a présházba, a tanterembe, a laboratóriumba, sőt a pincébe is; mindenüvé, ahol ő otthon van, nehogy végül beleunjon az örökös andalgásba a tájon”.⁵ Csávossy évtizedekkel későbbi költői megújulásának talán éppen az a titka, hogy végül ellenállt a formakényszernek, s a külső tájak helyett a belsők felé fordult; műveltségét s formakészségét igazolja ugyanakkor, hogy a középkor vágánsköltészetét bemutató s a legendás Téka sorozatban megjelent antológiába⁶ vele fordítottak néhány latin verset (egyét például a *Carmina buranából*), stílszerűen a *Jeles torkú ivósereg* című ciklus négy darabját, vagy hogy borkultúrtörténeti könyvecskéjébe⁷ szintén ő maga fordított számos klasszikus szövegtöredéket. Már önmagában az is meglepő, hogy az elsőkönyvesek sorozatában való debütálása előtt megjelent egy könyvecskéje, egyetlen hosszabb, terjedelmes, a víz alakváltozatairól szóló gyermekvers – *Vizes mese. Csöppnyi cseppnyi víztündér* (1959) –, meg hogy említett két könyvét ismét egy gyermekverskötet követte – *Biztató* (1966) –, hogy aztán majdnem harminc évig ne jelenjen meg egyetlen szépirodalmi kötete sem, miközben borászati szak- és kézikönyvei egyre szaporodtak. Márpedig annak az írónak, aki nem adott ki könyvet – drámaírónak, akinek nem volt magyarországi bemutatója – a neve az 1970-es évek erdélyi irodalmi reneszánsza idején sem jutott túl a határon; viszont a kánont akkor (is) részben Budapesten szerkesztették.

Aki az időrendet követve a *Vizes mesével* kezdi az életművel való ismerkedést, meglepődhet, hogy abból kimarad(hat) minden későszocialista optimizmus és a „felszabadulás” utáni hazaépítésre vonatkozó utalás. Az igaz, hogy a két későbbi könyvben már bőven van a hivatalos optimizmusból is – a Forrás-kötetbe még rímes-ritmikus termelési riportszerűség is belekerült –, de azt feltételezem: ennek kettős gyökere lehetett. Csávossy pazarló életszeretetének őszinteségén nem változtat, hogy azt néhány szövegében a hivatalos keretek közé kényszerítette. Másrészt erős a gyanúm: az irodalmi élet kapacitálta őt arra, hogy próbálja elterelni a figyelmet származási stigmájáról; arról, amiről ennyit mondott egy nyolcvanegyedik életévében vele készült

⁵ SZÉKELY János: Erdők-mezők csábítása, *Igaz Szó*, 1962/10., 598. p.

⁶ *Kóbor poeta vallomása. Középkori vágáns költők és névtelen szerzők versei*, összeáll., bev. és jegyz. KÖLLŐ Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

⁷ CSÁVOSSY György: *Gondolatok a bortékában. A bor derűs kultúrhistóriája*, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1994.

interjúban: „Báró Csávossy Györgynek kereszteltek annak idején, de csak azt a címet használok, amit magam szereztem. Még azt is ritkán írom, hogy dr., bár saját munkámmal értem el.”⁸

Első drámakötete csak a 21. században került ki a nyomdából – *Édes méreg* (2002) –, amikor már régen elfelejtették, hogy az erdélyi magyar dráma 1970-es évekbeli fölfutása idején, a kezdeteknél, e műnem lokális megújításában is fontos szerepet töltött be, annyira, hogy Kötő József korai összefoglaló könyvecskéjében – Szemlér Ferenc, Deák Tamás, Lászlóffy Csaba, Sütő András, Méhes György, Kocsis István és Székely János mellett – neki is szentelt egy alfejezetet.⁹

Lászlóffy Aladár az *Utunkban* 1969 kora tavaszán megjelent egyik cikkében¹⁰ azt pertraktálta, hogy az írószövetség kolozsvári fiókjának „nem használt szervei” elcsökevényesednek, a költői és prózai szakosztály „Homérosz óta nem ült össze”, a kritikaiban valamivel jobb a helyzet, a frissen létrejött dramaturgiai szakosztály viszont – összhangban a „hazai dramaturgia” megújulásával – egyre aktívabb; az év elején két emlékezetes ülést tartott: a januárin Deák Tamás egyik darabját, a *Forró szigetet* ismerték és vitatták meg, a februárin Csávossy *Édes méreg* című vígjátékát olvasták föl. Csávossy „a bor felfedezéséről szóló ősi perzsa legendát dolgozta fel, gyilkosan csattanós és szellemes verses szövegben”. A darabot a kör „teljesen színpadképes”-nek ítélte, és kasszasikernek jósolta. Egy évre rá jelent meg Csávossy drámai fóműve, *Patkánysípja* a marosvásárhelyi *Igaz Szóban*, a következő években pedig ő lett az egyik legsikeresebb erdélyi magyar színpadi szerző, minden romániai magyar kőszínházban volt bemutatója: Temesváron, Szatmáron, Nagyváradon, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön. Román színpadon Bukarestben játszották,¹¹ rádiójátékát közvetítette a kolozsvári rádió magyar adása. Színművei azonban, mint említettem, akkor nem jelentek meg könyv alakban, sőt a színdarabírói oeuvre-ről ma sem alkothatunk teljes képet; több drámájának szövege nem jelent meg nyomtatásban, így például a Komzsik Istvánnal közösen írt *A fülé* sem, melynek 1967-es marosvásárhelyi bemutatójához első színpadi sikere fűződik.

Színpadi munkáit – a megjelentek szövegének ismeretében, a nyomtatásban nem olvashatók esetében pedig a színikritikákból megpróbálva ki-

⁸ Ikrek havában született. Benyák Zoltán 2006-os interjúja Csávossy Györggyel, az erdélyi borászat atyjával, In: CSÁVOSSY György: *Erdélyi-Hegyalja, a borok hazája*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2016, 169. p.

⁹ KÖTŐ József: *Fejezetek a romániai magyar dráma történetéből. Kismonográfia*, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1976, 120–123. p.

¹⁰ LÁSZLÓFFY Aladár: A véleményt jelentő asztaltól a világot jelentő deszkáig, *Utunk*, 1969/11., 9. p.

¹¹ *Felhős nyár* című drámáját, *Front atmosferic* címmel, Gelu Păteanu fordításában a Giulești Színházban, 1985-ben.

hámozni a lényeket – legalább háromfelé tagolhatnánk. Az első típusba *A fül* és egy-két hozzá hasonló színpadi műve tartozik; a „címtárgy” itt egy disznófülpár, a sztori fő poénjai egy falusi disznóvágás ürügyén csattannak el benne – a korabeli sajtóban szerencsére pontos jellemzés található róla.¹² Ez a mű a korabeli recepció szerint erős nyelvi és helyzetkomikummal, a népi komédia, sőt a vásári komédia eszközeinek *analógiájára* kidolgozott darab, amely egyetlen anekdota köré épített pattogó replikáival és szípkörökkel ad „többrétegű, árnyalt korrajzot” az akkori erdélyi falusi társadalomról, a helyi hatalmaskodásról és nepotizmusról. *Utunk*-beli recenzense, Sós Péter egy nem sokkal későbbi polemikus, a gondolati színház – látványos színház (ál)polémiajához hozzászóló cikkében azzal érvel ez új darabtípus mellett, hogy „Ha a *Fül*-ből elhagynánk a mai falusi életforma bohózatikus, jellegzetes kérdéseit, a sok részeg-jelenet s egyéb nagyon is könnyű bohózati formula nem volna képes a közönséget bent tartani a színházban”,¹³ azaz – ha jól következtetünk – a siker nyilván a szöveg önértékének tulajdonítható. Ezt e Csávossy-darabtípus egy másik, s nyomtatásban is olvasható produktuma, az *Ideje vón seperni* is bizonyítani látszik.¹⁴ Ha ezt ma véletlenül elolvassa valaki, meglepődhet, hogy a szöveg egyáltalán megjelenhetett, hiszen meglehetősen konkrét szatíra a tervteljesítéses rendszer képmutató világáról, a „C-rendszer” csődöt és sortüzeket termő alibizmusáról. A gyilkos szatíra egy másik darabtípusának is jellemzője az emlékezések szerint – *A bohóc és a halált* emlegették ekképpen –; ez a kevés szereplős lélektani-etikai kamaradarabok csoportja, amelyből tudomásom szerint egyetlen szöveg sem érhető el nyomtatásban. Az egyikről, az *Önarckép lilában* címűről többek között ez olvasható a nagyváradi Szigligeti Színház honlapján (sejthetően magától az írótól): „A darab egyike azoknak, melyekhez igen erős, az alkotási időszakot jóval túlélő, eleven szálak fűznek. Nemzedékem központi problémájáról van szó. A hitről, melyről nem egy kortársam vall ma nyilvánosan, arról, hogy miképpen őrizte meg és érdemes volt-e sugárzásában mindazt, amiért e nemzedék sorompóba állt, megpróbáltatások és olykor kudarcok árán is vállalni. Ítéletet a szerző sem mondhat. De meggyőződése, hogy az emberséges jövőbe vetett hit nem szezoncikk, a humánus cselekvő szolgálata nélkül az élet értelmetlen és kilátástalan. Humánus, hit, hűség nem hangzatos szavak, hanem az élet egyenletének tényezői.”¹⁵

¹² Lásd például Sós Péter: *A fül*. Csávossy György-Komzsik István vígjátékának bemutatója Marosvásárhelyen, *Utunk*, 1967/10., 9. p.

¹³ Sós István: Igaza van-e a nézőnek? *Utunk*, 1967/21., 9. p.

¹⁴ CSÁVOSSY György: *Ideje vón seperni*. Vígjáték, In: PAUL, Iachim, – CSÁVOSSY György – FÜLÖP Miklós – MÉHES György: *4 színjáték*, Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács Etnológiai és Dialektológiai Kutatóintézet, Bukarest, 1985, 41–92. p.

¹⁵ L.: <<http://www.szigligeti.ro/eloadasok/szigligeti/%C3%96narck%C3%A9p%20lil%C3%A1ban/276?m=6&y=2016>> (letöltve: 2017. 11. 29.).

A harmadik csoportot azok a bor művelődéstörténetéből vett témájú verses-csúfondáros – nemegyszer szándékos anakronizmusokkal élő – vígjátékok képviselik, amelyek mintadarabjai az *Édes méreg*, illetve az utolsó pályaszakaszban íródott *Borünnep Thébában*. Az *Édes méreg* nyilvánvalóan az erdélyi színpadi irodalomból hiányzó darabtípust pótolta annak idején, ráadásul szoros összefüggésben szerzője szakmájával – hiszen ahogy gyerekkorunkban megtanultuk, maga a dráma a Dionüszosz-szertartásokból ered.

1989 után a régóta nemzetközi hírű borász Csávossy aktív résztvevője lett a közéletiség egy másik változatának. Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa szerint főszerkesztője volt az 1991-ben Tordán megjelent *Szülőföld. Társadalmi és művelődési fórum* című periodikának, s az RMDSZ ugyanezen évben kiadott Fehér megyei lapjának, az *Enyedi Hírlap*nak – mindkettő a forradalmi föllángolás rövid életű gyümölcse lehetett. Utóbb egy időre az RMDSZ-ben a Szövetségi Egyeztető Tanács elnöke lett, a Fehér megyei RMDSZ választmányának pedig később is a tagja. 1992-ben a Romániai Magyar Gazdák Egyesületének országos elnökévé választották. Van olyan írása, amelyben a „hazátlanság a mostohaanyaország”-ban problematikája jelenik meg,¹⁶ az, hogy az áttelepültet vagy menekült Magyarországon jöttmentnek, bozognak tekintik. A magyar–magyar találkozók egyikén, az ezredfordulón már mint a Gazdasági Egyesület tiszteletbeli elnöke a kisebbségi érdekvédelem egyik legfontosabb eszközeként a magyar kézen lévő föld megtartását – s a visszaszerezhető visszaszerzését – jelölte meg. Eszerint az aktív generációk külföldre való áramlása nem elsősorban az anyanyelvi oktatás hiányával, hanem a létbizonytalansággal magyarázható, a kivándorlásnak okos földpolitikával véget lehetne vetni. A magyarországi árvizek pusztításait együttérzéssel nézte, viszont megjegyezte, hogy „Erdélyben is pusztít a történelem árvize”. A magyarországi árvízvédelem néhány napos költsége elegendő lenne az erdélyi magyar földkérdés megoldására – mondja itt, s programját alpontokra is lebontja.¹⁷ Vélhetően ez a közéleti aktivizmus magyarázza – a 2015-ben, kilencvenéves korában bekövetkezett halálát követően megjelent nekrológokból is ezt vélem kisilabizálni –, hogy értékelésében a szépirodalmi teljesítmények méltatása változatlanul kissé a háttérbe szorul; emlegetik ugyan költészetét, színdarabjait, de nem tárgyalják őket. Jóllehet az új periódusban – néhány fontos borkultúrtörténeti munkája mellett – nem egy verses és részben drámákat tartalmazó kötete is megjelent. Ezeket egy-két kivétellel csak könyvtárban tudtuk kézbe venni – amit persze egyre több

¹⁶ L.: SZÁSZ István Tas: *Egy haza – Két ország*. I. kötet. *Egy orvos adventi levelei (1985–2000)*, Accordia Kiadó, Budapest, 2001, 5–6. p.

¹⁷ CsÁVOSSY György: Alapítvány jellegű földalapot, In: *Magyarország 2000. A magyarság lehetőségei a világban az ezredfordulón. Külhoni és hazai magyarok negyedik tanácskozása 2000. május 19–20.*, Custos Kiadó, Budapest, 2000, 326–328. p.

Magyarország határain kívül megjelent magyar kiadványról vagyunk kénytelenek elmondani.

Életpálya- és életmű-összefoglaló Csávossy György két utolsó könyve, közülük a Magyarországon megjelent, posztumusz *Erdélyi-Hegyalja, a borok hazája*,¹⁸ legimpozánsabb-monumentálisabb táj- és művelődéstörténeti monográfiáján, a *Jó boroknak szép hazája, Erdélyen*¹⁹ alapul, s átfogó tanulmányokat tartalmaz a szőlőművelés és borászat erdélyi múltjáról, az itt honos vagy meghonosított szőlőfajtákról, a szőlőmunkákról és a szőlőművelés helyi nagyjairól, szakíróiról – K. Mátyus Istvántól kezdve Kemény István bárón és „Paget János”-on át báró Szentkereszty Györgyig –, Erdélyi-Hegyalja múltjával a közép-pontban. Az évekkel korábbi *Őszi utakon*²⁰ még ő maga adta nyomdába, s nyilván a legfontosabbnak ítélt szépirodalmi munkáit sorolta bele. A versek java a *Fütyörészve* utáni korszak produktuma – sok közülük az 1980-as, 1990-es éveké –, az esszék közül mindössze kettő olvasható a könyvben. Tanulásaikkal bizonyára mindenki egyet fog érteni: „Ha meg akarod ismerni önmagadat, bonts ki egy palack fénnel teli, illatát pazarló, zamataival ingerkedő, őszinteségével megnyugtató óbort. Ízlelgedes cseppenként fűszerességét és társalogj vele. Mint varázstükörben ráismersz majd önmagadra. Arra a lényre, aki talán magad előtt is titkolt volt. Ha az Isten minket a saját képére teremtett, mi a bort a sajátunkéhoz igazítottuk, és általa leszünk valamelyest tökéletesebbek.”²¹ Ami a drámákat illeti, öt olvasható közülük az *Őszi utakon*ban. Bennem ugyan hiányérzetet kelt, hogy nincs köztük a Kemény Zsigmond *Özvegy és leánya* című nagyregényéből írt önálló munka, mely Csávossy egyik korábbi könyvében olvasható volt,²² s mely sikeresen végezte el a szinte megoldhatatlannak tűnő feladatot, a regény drámaiságának, epikumának és nyelvezetének színpadra való átmentését. Szívügye lehetett Csávossynak, hogy választott táját történelmi alakokkal népesítse be, hogy az erdélyi borvidék és környéke regionális művelődéstörténeti vonatkozásait megidézze. Így írt háromfelvonásos, rövid, de annál pergőbb drámát a béke és a nyugodt építkezés érdekében kétkulacsos politikát folytató s az alvinci kastélyban meggyilkolt Martinuzzi Fráter Györgyről, az öncélú erdélyi politika első képviselőjéről.²³ A torockószengyörgyi várhoz

¹⁸ CSÁVOSSY György: *Erdélyi-Hegyalja, a borok hazája*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2016 (Borozgató Magyarok 5.).

¹⁹ CSÁVOSSY György: *Jó boroknak szép hazája, Erdély. Hagyományok, hungarikumok az erdélyi borkultúrában*, Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2002.

²⁰ CSÁVOSSY György: *Őszi utakon. Versek, esszék, színművek*, Gloria Kiadó, Kolozsvár, 2011.

²¹ CSÁVOSSY György: A bor szeretete, In: Uő.: *Őszi utakon*, 103–104. p.

²² CSÁVOSSY György: *Özvegy és leánya*. (Dráma.) Kemény Zsigmond regénye nyomán, In: Uő.: *Édes mérge. Három színmű*, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2002, 91–159. p.

²³ CSÁVOSSY György: *Üllő és kalapács között*. (Történelmi dráma három felvonásban), In: Uő.: *Őszi utakon*, 165–192. p.

fűződő, a tatárjárás korába visszanyúló mondát viszont zenés ifjúsági darabként álmolta színpadra – föltehetően szabadtérré, hiszen az évtized elején szó volt róla, hogy az *Ilonavárat*²⁴ az eredeti helyszínen, a szentgyörgyi vár romjai között fogják bemutatni. Az említetteken, az *Édes méreg* és a *Borünnep Thébában* szövegén kívül szerepel még a kötetben a *Patkánysíp* is. Erről az egykor lírai parabolaként emlegetett, s a hamelni patkányfogó történetét költőiesítő darabról gondolom én, hogy az 1970-es években az elsők között – vagy talán elsőként – vetette föl önkritikusan az alkotó és a hatalom viszonyát – nyilván megértve már a korábbi két évtized romániai magyar tapasztalatait (is). A darab főhőse, a sípos mondja: „Varázssíp lett kezemben a bot, a világot válthattam volna meg, de alkudni mertem a jóra, akár orgyilkosok vagy rimák a bűnre. Eladó ez a mennyország? Mi az ára? Rakják be a tarisznyámba! [...] Aranyat ígértek és botorul még örvendtem neki. Aki ígéretében megfogyatkozik, átok rája. Rajtam az átok, az arany átka, az csábította a hatalmasokat ellenem a gonoszra, rajtam az átok, ostobán.”²⁵

Erre szokták azt mondani, hogy nem veszített időszerűségéből. Vagy hogy újra időszerűvé vált.

²⁴ CSÁVOSSY György: Ilonavár. Zenés mesejáték három felvonásban, In: Uő.: *Őszi utakon*, 193–226. p.

²⁵ CSÁVOSSY György: Patkánysíp, In: Uő.: *Őszi utakon*, 160. p.